

مسئولیت آمر و مأمور

در حقوق ایران

(ویرایش جدید)

تألیف:

دکتر ناصر قاسمی

استادیار دانشگاه علوم قضایی

عبدالکریم کارمزدی

مدرس دانشگاه و وکیل پایه یک دادگستری

سرشناسه : دکتر قاسمی، ناصر ۱۳۳۹-
 عنوان قراردادی : ایران. قوانین و احکام
 عنوان و نام‌پدیدآور : مسئولیت آمر و مأمور در حقوق ایران / تألیف: دکتر ناصر قاسمی،
 عبدالکریم کارمزدی
 وضعیت ویراست : [ویراست؟]
 مشخصات نشر : تهران: خرسندی، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری : ۲۱۱ ص.
 شابک : 978-600-114-241-3
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
 موضوع : مسئولیت (حقوق) -- ایران.
 موضوع : قانون مدنی -- ایران
 موضوع : ایران -- نیروهای مسلح -- قوانین و مقررات
 شناسه افزوده : کارمزدی، عبدالکریم، ۱۳۴۰-
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۵۲ م ۴۹/ق ۳۹ KMHA
 رده‌بندی دیویی : ۳۴۷/۵۵۰۲
 شماره کتابشناسی ملی : ۲۹۱۰۰۳۱

انتشارات خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتب فقهی، حقوقی و مجموعه قوانین

تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین

پانزدهم تر از خیابان لبافی‌نژاد، کوچه مینا، پلاک ۲۰

تلفن: ۵ - ۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵ - ۶۶۴۹۰۵۸۴

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

مسئولیت آمر و مأمور در حقوق ایران

تألیف: دکتر ناصر قاسمی، عبدالکریم کارمزدی

چاپ اول (ویرایش جدید): ۱۳۹۲ - شمارگان: ۵۰۰ جلد

حروفچینی: زرنگاران مهرخلاق

قیمت: ۱۰۰۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-114-241-3

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۲۴۱-۳

فهرست موضوع‌ها

عنوان	صفحه
مقدمه چاپ اول	۹
مقدمه چاپ دوم	۱۳
نشانه‌های کوتاه	۱۵
بخش اول: پیشینه، مفاهیم و اقسام مسؤولیت	
۱-۱- پیشینه تاریخی	۱۷
۱-۱-۱- پیش از انقلاب اسلامی	۱۷
۱-۱-۲- پس از انقلاب اسلامی	۱۸
۲-۱- مفهوم‌شناسی	۲۰
۱-۲-۱- مفهوم مسؤولیت	۲۰
۱-۲-۱-۱- مسؤولیت در حقوق اسلام	۲۰
۱-۲-۱-۲- ماهیت ضمان	۲۱
۱-۲-۱-۲-۱- ضمان و مسؤولیت کیفری	۲۲
۱-۲-۱-۲-۲- اقسام مسؤولیت	۲۴
۱-۲-۱-۲-۱- مسؤولیت مدنی	۲۵
۱-۲-۱-۲-۱- تفاوت ضمان قهری با مسؤولیت مدنی	۲۵
۱-۲-۱-۲-۱-۱- ارکان مسؤولیت مدنی	۲۷
۱-۲-۱-۲-۱-۲- انواع مسؤولیت مدنی	۲۷
۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱- مسؤولیت جزایی	۲۹
۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱- مسؤولیت اداری و انضباطی	۳۱
۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱- مسؤولیت اخلاقی	۳۳
۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱- عوامل تحدیدکننده‌ی مسؤولیت آمر و مأمور	۳۳
۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱- عوامل مواجهه	۳۴
۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱- اشتباه	۳۷
۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱- موارد استثنایی وارد بر مسؤولیت آمر یا مأمور	۴۰
۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱- حدود مسؤولیت آمر و مأمور در اجرای حکم قانون	۴۵

- ۴۷-۱-۲-۵-۵-۵- مسوولیت آمر یا مأمور در خصوص دستورات خلاف قانون.....
- ۵۱-۲-۲-۲- مفهوم آمر.....
- ۵۱-۱-۲-۲-۱- در لغت.....
- ۵۳-۲-۲-۲-۱- در اصطلاح.....
- ۵۳-۱-۲-۲-۲-۱- در فقه.....
- ۵۴-۲-۲-۲-۲-۱- در حقوق.....
- ۵۴-۳-۲-۲-۱- عناصر و انواع آمر.....
- ۵۵-۱-۳-۲-۲-۱- عناصر آمر.....
- ۵۵-۱-۱-۲-۲-۲-۱- قانونی بودن آمر.....
- ۵۵-۲-۲-۲-۲-۱- تناسب آمر با شغل و وظیفه اداری.....
- ۵۶-۳-۲-۲-۲-۱- خلاف شرع نبودن آمر.....
- ۵۹-۲-۳-۲-۲-۱- انواع آمر.....
- ۶۲-۱-۲-۳-۲-۲-۱- حکم قانون.....
- ۶۳-۲-۲-۳-۲-۲-۱- آمر آمر قانونی.....
- ۶۴-۳-۲-۱- مفهوم آمر.....
- ۶۴-۱-۳-۲-۱- در لغت.....
- ۶۴-۲-۳-۲-۱- در اصطلاح.....
- ۶۶-۳-۳-۲-۱- عناصر و انواع آمر.....
- ۶۶-۱-۳-۳-۲-۱- عناصر آمر.....
- ۶۶-۱-۱-۳-۳-۲-۱- رسمیت.....
- ۶۶-۲-۱-۳-۳-۲-۱- صلاحیت.....
- ۶۹-۲-۳-۳-۲-۱- انواع آمر.....
- ۷۰-۱-۲-۳-۳-۲-۱- به عنوان فرماندهی کل نیروهای مسلح در قانون اساسی.....
- ۷۴-۲-۲-۳-۳-۲-۱- به عنوان بالاترین مقام نظامی.....
- ۷۴-۳-۲-۳-۳-۲-۱- به عنوان فرماندهی مستقیم مأمور.....
- ۷۴-۴-۲-۱- مفهوم مأمور.....
- ۷۴-۱-۴-۲-۱- در لغت.....
- ۷۵-۲-۴-۲-۱- در اصطلاح.....
- ۷۵-۳-۴-۲-۱- نحوه‌ی ارتباط مأمور با آمر.....
- ۷۵-۱-۳-۴-۲-۱- نظریه‌ی اطاعت محض یا کورکورانه.....
- ۷۵-۲-۳-۴-۲-۱- نظریه‌ی مشهور به سر نیزه‌ی آگاه یا اطاعت آگاهانه.....
- ۷۵-۳-۳-۴-۲-۱- نظریه‌ی رعایت ظواهر یا بینابین.....

بخش دوم: مسوولیت جزایی و مدنی آمر و مأمور

- ۷۹-۱-۲- مسوولیت جزایی.....
- ۷۹-۱-۱-۲- مسوولیت آمر.....

۷۹	۱-۱-۱-۲- در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح
۸۱	۲-۱-۱-۲- در قانون مجازات اسلامی
۸۹	۲-۱-۲- مسوولیت مأمور
۸۹	۲-۲-۱-۲- در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح
۹۵	۳-۲-۱-۲- در قانون مجازات اسلامی
۱۰۵	۴-۲-۱-۲- در قانون به کارگیری سلاح توسط مأمورین
۱۰۵	۴-۲-۱-۲- اقسام مأمورین موضوع قانون
۱۰۶	۴-۲-۱-۲- شرایط اختصاصی مأمورین
۱۰۶	۴-۲-۱-۲- موارد مجاز به استفاده از سلاح توسط مأمورین
۱۰۶	۴-۲-۱-۲- به نحو کلی در اوضاع و احوال ذی ربط
۱۰۷	۴-۲-۱-۲- به صورت موردی و در شرایط خاص
۱۰۷	۴-۲-۱-۲- صرفاً در اجرای دستور فرماندهی عملیات
۱۰۸	۴-۲-۱-۲- عدم لزوم رعایت مقررات در موارد استثنایی
۱۰۸	۴-۲-۱-۲- شرایط و نحوهی به کارگیری سلاح
۱۰۹	۴-۲-۱-۲- موجبات مسوولیت مأمور
۱۱۱	۴-۲-۱-۲- نحوه‌ی تعیین راجد یا فاعل مسوولیت بودن مأمور
۱۱۲	۴-۲-۱-۲- مصادیق عدم مسوولیت مأمور
۱۱۲	۳-۱-۲- انواع جرایم ارتكابی آمر و مأمور
۱۱۵	۳-۱-۲- در ارتباط با وظایف خاص نظامی و انتظامی
۱۲۰	۳-۱-۲- در مقام ضابطیت قضایی
۱۲۰	۳-۱-۲- اقسام مجازات‌های آمر و مأمور
۱۲۰	۳-۱-۲- مجازات‌های اصلی
۱۲۰	۳-۱-۲- مجازات‌های تنمیمی (تکمیلی)
۱۲۰	۳-۱-۲- در مورد پایوران
۱۲۱	۳-۱-۲- در مورد وظیفه‌ها
۱۲۱	۳-۱-۲- مجازات‌های تبعی
۱۲۱	۳-۱-۲- آثار تبعی مترتب بر محکومیت آمر و مأمور
۱۲۳	۲-۲- مسوولیت مدنی
۱۲۳	۲-۲- ویژگی‌های مسوولیت مدنی
۱۲۴	۲-۲-۲- شرایط ضرر و زیان قابل مطالبه
۱۲۵	۳-۲-۲- اقسام ضرر و زیان
۱۲۸	۴-۲-۲- اجتماع سبب و مباشر و تداخل (تعدد) اسباب
۱۲۹	۴-۲-۲- اجتماع سبب و مباشر
۱۲۹	۴-۲-۲- تساوی سبب و مباشر
۱۳۰	۴-۲-۲- اقوی بودن مباشر از سبب
۱۳۰	۴-۲-۲- اقوی بودن سبب از مباشر

۱۶۲	۳-۲-۳-۱-۳- در قانون نیروی انتظامی.....
۱۶۴	۳-۲-۳-۲- مطالعه‌ی تطبیقی صلاحیت‌های هیأت‌های عالی (تجدیدنظر).....
۱۶۴	۳-۲-۳-۲-۱- نکته‌های اشتراک.....
۱۶۴	۳-۲-۳-۲-۲- نکته‌های افتراق.....
۱۶۶	۳-۲-۳-۳- رسیدگی به تخلف‌های انضباطی از نظر آئین‌نامه‌ی انضباطی.....
۱۷۷	۳-۲-۴- صلاحیت دیوان عدالت اداری.....
۱۷۹	۳-۲-۵- رسیدگی به فعل واحد ارتكابی آمر و مأمور واجد دو وصف (مجرمانه و تخلف).....
۱۸۴	ره‌آورد متن.....
۱۸۷	فهرست منابع.....
۱۹۳	پیوست‌ها.....
۱۹۵	پیوست شماره‌ی یک.....
۱۹۵	۱- آرای هیأت‌های بدوی.....
۲۰۳	۲- آرای هیأت‌های تجدیدنظر.....
۲۰۵	پیوست شماره‌ی دو.....
۲۰۵	۱- آرای محاکم نظامی بدوی.....
۲۱۰	۲- رأی محکمه نظامی تجدیدنظر و دیوان عالی کشور.....

مقدمه چاپ اول

از آنجا که انسان برخوردار از ویژگی عقل، اراده و اختیار می‌باشد و دارای قدرت انتخاب است؛ به حکم وجدان و فطرت و بهره‌مندی از موازین اخلاقی و دینی، برای رفتارهای مختلف خود، قایل به حسن و قبح شده و به حکم ضرورت نیز به زندگی اجتماعی روی آورده است، بنابراین به دلیل وجود تراحم منافع افراد جامعه، لزوم وضع قواعد و مقررات لازم‌الاجرا به منظور ترتیب امور و تنظیم حیات اجتماعی و حل و فصل تعارض‌ها و اختلاف‌های پدیدآمده از ضروریات است. با تحول و تنوع اشکال زندگی بشر و نیازهای او، همچنین پیچیده‌تر شدن روابط اجتماعی، هنجارهای اجتماعی به تدریج تکامل یافته و شکل‌های متنوعی به خود گرفته‌اند که در نهایت به عنوان قواعد و قوانین موضوعه بروز یافته‌اند.

آدمی در رهگذر زندگی جمعی و به جهت پذیرش ضوابط و هنجارها و قوانین، ناگزیر بایستی از یک‌سری امتیازها و حقوق فردی به منظور میل به امتیازات و حقوق بالاتری همانند بهره‌مندی از امنیت و آسایش صرف‌نظر نماید. بر این اساس ایجاد سازمانی که موظف به تأمین امنیت اجتماعی و دفاع از مرز و بوم و تدایم آن باشد از بدیهیات است؛ بر این اساس هر جامعه‌ای به اقتضای نیازهای مختلف و اوضاع و احوال فرهنگی، اقتصادی مبادرت به تشکیل سازمان نظامی و انتظامی با وظایف و مأموریت‌های معینی کرده است که از مشخصات بارز آن، وجود نظم و انتظام، ضابطه‌مندی و قانون‌مداری و رعایت سلسله مراتب فرماندهی می‌باشد. از آسیب‌های چنین سازمان‌هایی نیز به لحاظ این که سلاح در اختیار دارند و قوه‌ی قاهره‌ی کشور محسوب می‌گردند؛ به مخاطره افتادن عرض، ناموس، جان و مال مردم است؛ بنابراین عدم مهیا نمودن بسترهایی که ممکن است از قدرت سوءاستفاده گردد؛ وضع ضوابط و مقررات که به امر پیشگیری از وقوع جرایم، اولویت دهد؛ مضافاً با شدت و حدت

بیشتری برخورد کردن با بزه‌های ارتکاب‌یافته توسط نظامیان نسبت به جرایم عمومی مشابه، از ضروریات مسلم و غیرقابل تشکیک در تشکیلات نظامی می‌باشد. بر این اساس وجود نظم و انتظام، ضابطه‌مندی و قانون‌مداری، رعایت سلسله مراتب فرماندهی و احترام به مافوق از اصول اولیه در سازمان نظامی بوده و در این خصوص قابل قیاس با هیچ سازمان یا وزارتخانه‌ای نمی‌باشد.

در این کتاب مسوولیت‌های (مدنی، کیفری و انضباطی) که متوجه آمر و مأمور می‌باشد با نگرشی نوین و دیدگاهی جدید مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است و با کنکاش در قوانین و مقررات مربوط و با تلاشی مضاعف این مسوولیت‌ها به صورت تفکیکی و مشروح و مسائل مورد تبیین قرار گرفتند. از این رهگذر علاوه بر آرایه نقاط مثبت ضوابط ذی‌ربط، نقاط ضعف و اشکالات موجود نیز بیان گردید؛ آنگاه برای رفع یا اصلاح آنها ضمن چاره‌اندیشی، راهکارهای قابل اجرا و کاربردی آرایه شده است. از فواید این مباحث می‌توان به دفاع از حقوق کارکنان نظامی و انتظامی در جهت وظایف محوله اشاره نمود و در جهت کاهش ارتکاب جرایم که از مهمترین وظایف قوه قضاییه مستند به اصل ۱۵۶ قانون اساسی مبنی بر پیشگیری از وقوع بزه می‌باشد نیز مثمر ثمر است.

به‌رغم مساعی زیادی که در تدوین این کتاب صورت گرفته است؛ لکن باید اذعان نمود که خالی از اشکال و کاستی نیست، بنابراین از اساتید گرامی و دانش‌پژوهان عزیز انتظار می‌رود با آرایه پیشنهاد و دیدگاه‌های صائب خویش و بیان کاستی‌های کتاب، ضمن افزایش بر غنای این مباحث ما را رهین محبت خود سازند.

بخش اول در خصوص تاریخچه، مفاهیم و اقسام مسوولیت است که خود به دو فصل تقسیم گردید؛ در فصل اول پیشینه تاریخی موضوع مورد بررسی قرار گرفت که در دو مبحث تحت عناوین پیش از انقلاب اسلامی و پس از انقلاب لحاظ گردید. فصل دوم به مفهوم‌شناسی اختصاص یافت که در مبحث اول بحث مفهوم مسوولیت، مسوولیت در حقوق اسلام، اقسام مسوولیت، ارکان و ویژگی‌های مسوولیت مدنی، و انواع مسوولیت مدنی، مسوولیت جزایی، مسوولیت اداری و انضباطی، مسوولیت اخلاقی و عوامل تحدیدکننده‌ی مسوولیت مطرح شد. در مبحث دوم، مفهوم آمر در لغت و در اصطلاح (فقه و حقوق)، عناصر و انواع آمر، مفهوم آمر در لغت و اصطلاح، عناصر و انواع آمر و در نهایت مسوولیت مدنی آمر و مأمور در قانون مجازات اسلامی و قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح به منتهی بحث و بررسی گذاشته شد.

بخش سوم کتاب، به مسوولیت اداری و انضباطی آمر و مأمور اختصاص داده شد. قوانینی مانند قانون به کارگیری سلاح توسط مأموران نیروهای مسلح در موارد ضروری، قانون حمایت قضایی از بسیج و قوانین استخدام نیروهای مسلح و آیین نامه‌ی انضباطی از این حیث در مباحث و گفتارها و بندهای مختلفی مورد بررسی واقع شد. در بعد مسوولیت انضباطی به صورت ویژه و اختصاصی بحث و بررسی صورت گرفت.

دکتر ناصر قاسمی
عبدالکریم کارمزدی
تهران - ۱۳۸۸

مقدمه چاپ دوم

از آنجا که مسئولیت امر و مأمور در قلمرو حقوق کیفری ایران همواره از موضوعات بحث‌انگیز بوده است و همگام با بروز تحول در عرصه‌های گوناگون حقوق جزا از دگرگونی قابل توجه برخوردار گردیده است، بررسی و پژوهش در این باره به‌طور پیاپی و مستمر ضرورت خواهد یافت و نگاه جدید و نوین به آن می‌تواند در ایجاد بالندگی و پاسخ‌گویی به مباحث تازه و قابل بحث مؤثر واقع گردد.

بنابراین امید است که تکرار چاپ کتاب همراه با اعمال برخی اصطلاحات، همانند چاپ نخست مورد استفاده و بهره‌برداری مطلوب از سوی اندیشمندان و دانش‌پژوهان عرصه حقوق، به‌ویژه حقوق کیفری قرار گیرد.

و من... التوفیق
دکتر ناصر قاسمی

۱۳۹۱

فهرست نشانه‌های کوتاه

- در این کتاب به منظور اجتناب از طولانی شدن مطلب و رعایت کوتاه‌نویسی در نوشتار، واژه‌ها و نشانه‌های کوتاه زیر جایگزین عبارت‌های مقابل آنها گردیده است.
- ۱- ق.ا قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
 - ۲- ق.م قانون مدنی
 - ۳- ق.م.ا قانون مجازات اسلامی
 - ۴- ق.م.ج.ن.م قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح
 - ۵- ق.ا.د.ک قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری
 - ۶- قانون ارتش قانون ارتش جمهوری اسلامی ایران
 - ۷- آیین‌نامه‌ی انضباطی آیین‌نامه‌ی انضباطی نیروهای مسلح
 - ۸- قانون سپاه قانون مقررات استخدام سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
 - ۹- قانون نیروی انتظامی قانون استخدام نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران
 - ۱۰- پایور کارکنان رسمی (پرسنل) نیروهای مسلح
 - ۱۱- اخراج اخراج از خدمت از نیروهای مسلح
 - ۱۲- فرار فرار از خدمت